

Духовни измерения на болестта

Автор: Прот. Добромир Димитров

Въпреки големите постижения на медицината като научно познание, технически възможности и социална организация, даващи голяма ефикасност в областта на превенцията, диагностиката и терапията, болестите и днес остават най-голямото страдание за човека. Те са предизвикателство както за науката, така и за вярата, тъй като не съществува жив организъм, който да не боледува и в края на краищата да не умира. Трябва още да се отбележи, че не съществува категорично обяснение от естественонаучна гледна точка как болестите са се появили в света. Днес съществуват научни теории, че появата на най-разпространените болести на нашия век: рака, туберкулозата, шизофренията и маниакално-депресивната психоза, вероятно са резултат от мутации на гена под влияние на неизвестни фактори – както външни (космически излъчвания, радикална промяна на земния климат и т. н.), така и вътрешни (във вътрешността на самите хромозоми като носители на гена).[1]

Въпросът за възникването на болестите и страданията е занимавал всички хора от всички епохи поради тяхното общочовешко преживяване. Древните гърци са възприемали болестта като наказание, особено когато става дума за епидемии, унищожаващи цели народи, а след епохата на Омирова Гърция болестта започва да се възприема като необходимост на природата, назовавана *съдба*, *случайност*, *зла орис*. Що се отнася до разбирането за болестите при монотеизма в Стария Завет, откриваме, че то е подобно на елинското разбиране – болестите са наказание за зли дела, но има и една съществена разлика, тъй като в Св.

Писание болестите и страданията са еднакво присъщи и на праведниците. Достатъчно е да проследим разказа за праведния Йов, който загубва цялото си семейство и, вероятно болен от рак на кожата (виж Йов 19:25), възкликва: „Ала човек се ражда, за да страда, както искрите – за да летят нагоре“ (Йов 5:7).

Следователно болестите не могат да се определят като наказание или възмездие за сторен грях.[2] Това се вижда и в Евангелието, когато Христос изцелява един сляп по рождение човек. Апостолите, търсейки причината за болестта на слепия, асоциират нейния произход със сторен грях. Те питат Господа: „Учителю, кой е съгрешил, тоя или родителите му, за да се роди сляп?“ (Иоан 9:2). На което Христос отговаря: „Нито тоя е съгрешил, нито родителите му, но *това биде*, за да се явят делата Божии върху му“ (Иоан 9:3).

Според отците на Църквата източникът на болестта, немощите и страданията, на тлението и смъртта трябва да се търси в свободната воля на човека. Според първоначалния план човекът е сътворен за вечен живот, като този вечен живот е постижим единствено в общение с Бога, Който единствен е Безсмъртен,[3] а човекът като тварен, т. е. имайки начало във времето и историята, когато е отделен от Бога, се връща в тлението.[4] Тази възможност за отделяне от Бога се нарича грях[5] и представлява не толкова действие в нарушаването на определена морална категория, а е радикално загубване на общението с Бога и с другия човек. Учението на Църквата гласи, че човек е създаден, за да реализира живота си като *връзка*, като общение със самия Бог, със своя ближен и с творението. А грехът, който винаги е отчуждение, реално представлява разкъсване на битийната връзка и на общението с Бога, а оттам – и отчуждение от ближния.[6] Това отчуждение кара Адам и Ева да преминат към едно автономно съществуване, черпещо сили само от тварната си природа.[7] Ето защо след като избират *забранения* плод (Бит. 3:1-13), те съвсем естествено започват да се разболяват и умират. Това свидетелства и св. Иринеи Лионски († 202 г.) с думите: „Общението с Бога е живот и любов и наследяване на Неговите блага, и както отделянето от светлината е мрак, така и отделянето от Бога е смърт“.[8] Това означава, че в акта на грехопадението на Адам и Ева е нарушена не някаква заповед, целяща да ограничи свободата на човека, а е нарушен интегритетът на човешката природа,[9] като нейното съществуване става зависимо от страстите (гр. πάθος).[10]

Тези страсти наследяват и потомците на Адам и Ева, т. е. за хората вече е присъща в пълна сила тленната и смъртна природа поради причастността с прародителите.[11]

Възстановяването на общението с Бога и изцеляването на човешката природа от страстите (= болестите) и смъртта става чрез възплъщението на Господ Исус Христос, Който, бидейки Бог, става човек, за да спаси човека от тлението и смъртта чрез Своето възкресение. Св. Атанасий Александрийски († 373 г.) подчертава този акт с думите: „Господ Христос не е бил първо човек и след това да е станал Бог, а като Бог е станал човек, за да ни обòжи”.^[12] Това означава, че Христос възстановява вътрешната връзка и единство между Бога и човека, осъществено в пълно единство на несътворената (= божествената) природа и сътворената (= човешката).

Така християнското обяснение за появата на болестите и смъртта е през призмата на прекъсването на общението на човека с Бога, а възстановяването и изцеляването от смъртта и тлението е възможно единствено в Христос.^[13] Поради това Църквата вече дава нов смисъл на болестите – те не са проклятие и трагедия, а се превръщат в подвиг, любовна връзка между боледуващ и ближен, шанс за съзряване, промяна на начина на живот,^[14] като същевременно болестта и всички взаимоотношения реализират своя смисъл отвъд смъртта в края на времето и на историята, т. е. *весхатона*, който се проявява тук и сега посредством Църквата.

Това означава, че самото здраве само по себе си не е ценност, а може дори да е пречка за духовното усъвършенстване и спасение на личността. Ето защо св. Василий Велики († 379 г.) пише: „Здравето, ако не прави добри онези, у които се намира, не може да принадлежи към нещата, които са добри по природа”.^[15] Така още в началото на християнството болестта започва да се разбира като преосмисляне на живота и построяване на приоритетите на личността. Това откриваме и в съветите на св. Григорий Богослов († 390 г.) към един болен човек: „Не искам и не смятам за добре ти, тъй добре запознат с божествените неща, да изпитваш същите чувства като от неизлечимо страдание; напротив, трябва да понесеш болката философски, [...] да се издигнеш над оковите си, да видиш болестта като път към твоето добруване”.^[16]

В лицето на болестта християнинът намира, на първо място, възможност да прояви и укрепи вярата си. Това се отнася както до болния, така и до неговите близки, които страдат поради връзките на любовта. Страданието, което съпътства болестта, би трябвало да води до покаяние и съкрушение и да предизвиква в душата разположение за молитва и надежда за изцеление в Бога, както и вяра в терапията на лекарите, които всъщност са ръце Божии.^[17]

Затова, наред с медицината, молитвата е изключително ефикасен път за изцеление.^[18] Господ Исус Христос казва: „Всичко, което поискате в

молитва, вярвайте и ще получите” (Марк 11:24), а св. ап. Яков пише: „Страда ли зле някой от вас, нека се моли [...] молете се един за други, за да се изцерите” (5:13-16). Тези думи ясно показват, че при болест човек трябва да се обръща към Господа и да вярва в Него като Лекар на лекарите и като извор на всяко здраве. В същия контекст монашеският писател авва Варсануфуй (6 век) пише, че „без Бога дори лекарят не може нищо да стори”,^[19] и подчертава: „Помни, че без Бога никой не може да получи изцеление”.^[20] Със сигурност това усещат многократно и мнозина лекари, които прилагат идентична терапия при пациенти с едно и също заболяване, при което едни получавали изцеление, а други – не.

Следователно вярата и упованието в Бога са изключително важни за добрия резултат от терапията, тъй като човекът е телесно и духовно битие.^[21] Известният сръбски психиатър Владета Йеротич, изхождайки от дългогодишният си опит, настоява, че много често болестите се появяват, за да ни научат на нещо важно, и след като причините за болестта се осмислят, човек оздравява и физически, и психически.^[22] Доказателство за това са свидетелствата на американския онколог-хирург д-р Берни Зигел, който описва случаи на изцеления от рак с метастази в книгата си *Любов, медицина и чудо*.^[23] Д-р Зигел твърди, че ракът е лечима болест, стига болният да осмисли болестта си и да вярва в Бога и изцелението. Поради това въпросите, които поставя д-р Зигел на своите пациенти, са четири: „Какво ви се е случило в последните години преди появата на болестта? Какво означава за вас болестта? Защо ви е била нужна болестта? Желаете ли да живеете?”.

В тази връзка трябва да отбележим, че благодарение на вярата си пациенти с изключително тежки болести доживяват до дълбока старост. Историята на Църквата притежава многобройни примери, но тук ще приложим като доказателство за това твърдение двама съвременни подвижници. Единият от тях е старецът Софроний (Сахаров; 1896-1993), който се разболява от рак през 1948 г. и страда от него до края на земния си живот.^[24] Многобройни болести е имал и наскоро канонизираният за светец^[25] старец Порфирий Кавсокаливит (1906-1991), който от младини до старини страда от изключително тежки болести като инфаркт на миокарда (предно запушване със странична исхемична болест), хронична бъбречна недостатъчност, язва на дванадесетопръстника (с постоянни стомашни кръвоизливи), оперирано перде (отхвърляне на лещата и ослепяване), херпес на лицето, стафилококов дерматит на ръката, херния с често изостряне, хроничен бронхит, аденом на хипофизата на черепа. Бидейки сам болен от толкова тежки болести, старецът и приживе, и след смъртта си е измолил изцеление от Бога за

стотици хора. Имайки богат опит в страданието, св. Порфирий съветва своите болни чада с думите: „Има много полза от болестите, стига да ги понасяме без стенания и да славим Бога, търсейки милостта Му. Да се борим да придобием Божията благодат. Това е тайната. На останалото ще ни научи благодатта, т. е. как да се оставим на Христос. С други думи, ние пренебрегваме болестта, мислим за Христос нежно, неусетно, безкористно и Бог прави чудото Си в полза на нашата душа. [...] Когато се предадем на Христос, духовният ни организъм се умиротворява, в резултат на което функционират нормално всички органи и жлези. Всичко се повлиява, ставаме добре, страданието спира. И рак да имаме, ако оставим нещата на Бога и се успокои душата ни, може Божията благодат с този мир да подейства да се махне и ракът, и всичко“.[26]

Думите на стареца Порфирий могат да бъдат синтезирани и произнесени и на модерен психоаналитичен език, а именно, че смисълът на болестта може да се открие като *Свръхсмисъл*, като индивидуация, жажда за общение, безсмъртност и осъществяване на това общение. Тези думи напълно съответстват на *налоготерапията*[27] на д-р Виктор Франкъл. Самият той пише за хора, непринадлежащи към никоя деноминация (вероизповедание), но изправени пред болестите и смъртта, да откриват друг смисъл в страданията и в умирането: „Виждал съм да умират убедени атеисти, които цял живот са презирали „висшите ценности“ и други подобни. На смъртното легло обаче, „в часа на своята смърт“, те притежаваха едно непознато чувство на защитеност, което не само опровергаваше целия им досегашен мироглед, но и не подлежеше на интелектуализация и рационализация.“[28]

В заключение можем да кажем, че болестите и страданието могат да притежават *изкупителна ценност*.[29] Те би трябвало да утвърдят в нас съзнанието за пълната зависимост от неизчерпаемата Божия любов и милост и че Бог е с нас в това страдание. Че чрез загубването на здравето нашият егоизъм отслабва, а той винаги е пречка за автентичните човешки взаимоотношения. В болестта (наша или на другия човек) би трябвало да усилим личностните връзки чрез любовта, споделянето на болката и молитвите и най-важното – да вярваме, че смъртта не е край, а е врата, през която ще влезем и ще бъдем с Бога и с онези, които обичаме и сме загубили. Това основаваме върху вярата си, че смъртта е победена от Христос чрез Неговото славно Възкресение и е открита възможност за всеобщо възкресение на всички с тяло, но тяло вече прославено и неподлежащо на болестите, тлението и смъртта. Това именно изповядва и Църквата в последния член на Символа на вярата: „Чакам възкресение на мъртвите и живот в бъдещия век. Амин“.

* Първоначално текстът е публикуван в сборника *Заболявания на млечната жлеза*, ред. Г. Байчев, С. 2015, с. 383-387 (бел. ред.).

[1] Виж: Йеротич, В. „Вяра и болест” – В: *Завръщане към отците*, София: „Омофор” 2013, с. 29.

[2] Болестите могат да са вследствие на порочен живот – HIV, хепатит С – вследствие на безразборни сексуални контакти, алкохолизъм и др. Тези болести все пак по никакъв начин не могат да бъдат определени като Божие наказание.

[3] Според християнското учение Бог винаги е бил, винаги е, и винаги ще бъде. Така Бог се открива и на Моисей с думите: „Аз съм вечно Съществуващият” (Изм. 3:14).

[4] В чина на погребението се набляга на това с думите на св. Йоан Дамаскин († 749 г.): „В началото Ти, Господи, си създал човека по Свой образ и подобие и си го поставил в рая да владее над Твоите твари. Но, прелъстен поради завист от дявола, той вкуси от забранената храна и стана престъпник на Твоите заповеди. Затова Ти си го осъдил да се върне пак в земята, от която бе взет, и да изпроси покой” (*Требник*, Последование на погребение, самогласна стихира VII, София: „Синодално издателство”, 1949).

[5] Гръцката дума ἀμαρτία буквално означава „заблуждение”, „грешка”, „пропуск”, „пропускане на целта” – виж: *Старогръцко-български речник*, ред. М. Войнов и Д. Дечев, С. 1939, с. 27.

[6] Това отчуждение е изразено чрез срама на Адам и Ева от Бога и един от друг (срв. Бит. 3:7) и убийството на Авел от Каин (срв. Бит. 4:8-9).

[7] Виж: Янарас, Х. „Грехопадението” – В: *Мирна*, 13, 2001, с.13.

[8] Св. Иринеи Лионски, *Изобличение и опровержение на лъжливото знание*, 5, 27, 2 – PG 1196B.

[9] Виж: Тутеков, С. *Литургични измерения на нравствеността*, ВТ: „Праксис” 2000, с. 26.

[10] Гръцката дума πάθος („страст”, „страдание”) и до днес се използва в медицината като наименование за болести. Оттам, например, произлиза терминът *патология*.

[11] Западните богослови, като се основават на богословието на бл. Августин († 430 г.), твърдят, че човекът наследява вината на Адам и Ева, която потомците носят. Тези твърдения не са приети от Източната църква. Виж: Пено, З. *Основи на Православната вяра. Катехизис*, ВТ: „Синтагма” 2008, с. 96.

[12] Св. Атанасий Велики, *Против арианите*, 1, 39 – ЕПЕ 1974, 2, 138.

[13] Общението с Христос в пълнота се реализира в тайнството Евхаристия (= Причастие). Християните вярват, че приобщаването с осветените от Светия Дух хляб и вино по време на св. Литургия са истинско тяло и кръв Христови. Поради това още през първите две столетия св. Причастие е било наречено *лек за безсмъртие*. Виж: Св. Игнатий Богоносец, *Послание до ефесяни*, 20, 2 – В: *Светоотеческо наследство. Изборник*, София: „Омофор” 2001, с. 22.

[14] Гръцката дума за покаяние μετάνοια буквално означава „промяна на ума, на начина на живот”.

[15] Св. Василий Велики, *Писма*, ССXXXVI, 7 – прев. по Ларше, Ж.-К. *Богословие на болестта*, ВТ: „Синтагма” 2010, с. 55-56.

[16] Св. Григорий Богослов, *Писма*, XXXI, 2-3 – Пак там, с. 59.

[17] В Книга Премъдрост на Иисуса, син Сирахов пише: „Почитай лекаря с чест според нуждата от него, защото Господ го е създал, и лекуването е от Вишния [...] Господ е създал от земята лекарства, и благоразумен човек не ще ги пренебрегва [...] Той е дал на хората знание, за да Го прославят в Неговите чудни дела: с тях Той лекува човека и премахва болестта му. [Той е] Който учи аптекаря да приготвя лекарства, прави от тях смес и занятията му не се свършват, и чрез него бива добро по лицето на земята” (38:1-8).

[18] Виж: Ларше, Ж.-К. Цит. съч., с. 87-88.

[19] Авва Варсануфуй, *Писма*, 770 – прев. по Ларше, Ж.-К. Цит. съч., с. 124.

[20] Авва Варсануфуй, *Писма*, 327 – Пак там, с. 124.

[21] За съжаление дълги години медицината обективизираше човека единствено и само като тяло, а болестта като нарушения на телесните функции. Модерната медицина става все повече холистична и се връща към изначалната християнска парадигма, че човекът е и душа, и тяло. Доказателство за това са многобройните психосоматични болести.

[22] Виж: Йеротич, В. „Самолечението” (<https://www.youtube.com/watch?v=bw3so2vZuRg>, 23.07.2014).

[23] Виж: Zigel, B. *Ljubav, medicina i čuda*, izd. Plavni jahač. Beograd, 2012.

[24] Виж: Захария (Захару), архим. *Пътят към сърцето*, София: „Омофор” 2009, с. 32.

[25] Канонизацията е извършена от Вселенска патриаршия през ноември 2013 г. Паметта на св. Порфирий Кавсокаливит се чества от Православната църква на 2 декември.

[26] Св. Порфирий Кавсокаливит „Тайната на болестта е да се бориш да получиш Божията благодат” (<http://dveri.bg/k9u9>, 23.06.2014).

[27] Виж: Франкъл, В. *Човек в търсене на смисъл*, София: „Хермес” 2013; *Воля за Смисъл. Избрани доклади по логотерапия*, София: „Лега Артис” 2011.

[28] Франкъл, В. *Лекарят и душата*, София: „Лега Артис” 2001, с. 227.

[29] Брек, Д. *Свещеният дар на живота*, София: „Омофор” 2002, с. 246.